

Ο Πρωτοελλαδικός οικισμός στον Κάβο Βασίλη του Πόρου

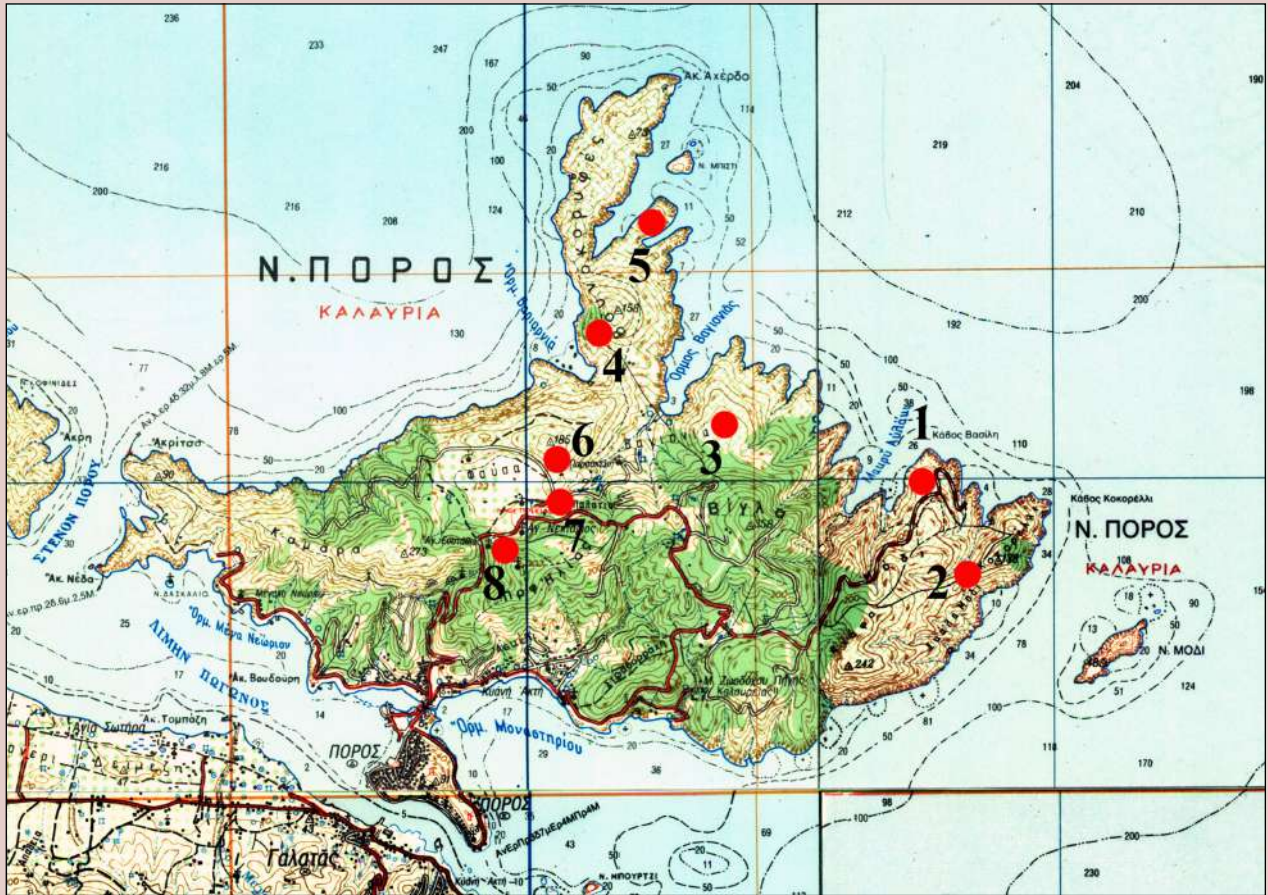
Μια νέα κωμόπολη της Πρώιμης Εποχής του Χαλκού στον Σαρωνικό

Ελένη Κονσολάκη-Γιαννοπούλου

Αρχαιολόγος
Επίτιμη Διευθύντρια Εφορείας
Αρχαιοτήτων Πειραιώς και Νήσων

Οι ανασκαφές της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας στον Κάβο Βασίλη του Πόρου έφεραν στο φως έναν οργανωμένο οικισμό της Πρωτοελλαδικής (ΠΕ) II περιόδου, δείγμα της πρώιμης αστικοποίησης που παρατηρείται στον ελλαδικό χώρο εκείνη την εποχή. Η συνολική έκτασή του υπολογίζεται από τα επιφανειακά κτηριακά λείψανα περίπου σε 15 στέμματα, αλλά η έρευνα περιορίστηκε σε μικρό τμήμα του. Στην αρχιτεκτονική του και σε ορισμένα ευρήματα αναγνωρίζονται επιδράσεις από άλλες εγκαταστάσεις της Πρώιμης Εποχής του Χαλκού στην Αργολίδα, την Αττική, την Αίγινα και τις δυτικές Κυκλάδες, καθώς και κάποιες επιρροές από την κεραμική του ΒΑ Αιγαίου και την κρητική σφραγιδογλυφία, πιθανώς μεταφερμένες εδώ μέσω εμπορικών επαφών με την Αττική.

Λέξεις ευρετηρίου
Άγιος Κοσμάς
Αίγινα
Κέα
εστίες
σημεία κεραμέα
σφραγίδες
μυλόλιθοι
ανδρείτης

1. Χάρτης του Πόρου με τις γνωστές ΠΕ θέσεις: 1. Κάβος Βασιλή, 2. Κοκορέλλι, 3. Σκάρπιζα, 4. Βαριαρνιά, 5. Μικρό Μπίστι, 6. Φούσα, 7. Ιερό Ποσειδώνος, 8. Άγιος Στάθης.

2. Αεροφωτογραφία του Κάβου Βασιλή. Η θέση της ανασκαφής σημαδεύεται με βέλος.

3. Λιμενίσκος δυτικά του Κάβου Βασίλη, με φυσικό λιμενοβραχίονα στην είσοδό του.

Ο Κάβος Βασίλη είναι μια μικρή προεξοχή της ξηράς στη ΒΑ ακτή του βορειότερου από τα δύο νησιά που απαρτίζουν σήμερα τον Πόρο (εικ. 1, αρ. 1). Ολόκληρη την έκτασή του καταλαμβάνει βραχώδες ύψωμα (εικ. 2), απόκρημνο στις πλευρές του προς τη θάλασσα αλλά εύκολα προσιτό από την ισόπεδη νότια πλευρά που βλέπει προς την ενδοχώρα. Στη γύρω περιοχή δεν υπάρχουν καλλιεργήσιμα εδάφη, ωστόσο η θέση αυτή έχει το σημαντικό πλεονέκτημα να γειτονεύει με καλά φυσικά λιμάνια. Ένας ορμίσκος στη δυτική πλευρά του Κάβου Βασίλη προσφέρεται ιδιαίτερα για ελλιμενισμό, καθώς η ακτογραμμή σχηματίζει στην είσοδό του επιμήκη πρόβολο που λειτουργεί ως φυσικός λιμενοβραχίονας (εικ. 3).

Αυτό το ύψωμα διάλεξαν για να κατοικήσουν κάποιοι άνθρωποι στην Πρώιμη Εποχή του Χαλκού, όπως έδειξαν οι ανασκαφές των ετών 2000-2001 στο πλάτωμα της κορυφής του.¹ Η επιλογή του χώρου εγκατάστασης και τα γεωφυσικά χαρακτηρι-

στικά της περιοχής φανερώνουν ότι οι άνθρωποι εκείνοι δεν είχαν ως κύριο μέλημα την αγροτική οικονομία αλλά ενδιαφέρονταν περισσότερο για τις θαλάσσιες επικοινωνίες με άλλους Πρωτοελλαδίτες στα παράλια του Αργοσαρωνικού. Από τον οικισμό του Κάβου Βασίλη αντίκρυζε κανείς κατευθείαν το νησί της Αίγινας και είχε απεριόριστη θέα του Σαρωνικού κόλπου έως τα ΝΔ παράλια της Αττικής (εικ. 4).

Τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα

Από τα επιφανειακά κτηριακά κατάλοιπα και τη διασπορά της ΠΕ κεραμικής φαίνεται ότι ο οικισμός είχε συνολική έκταση περίπου 15 στρέμματα, δηλαδή ήταν μετρίου μεγέθους κωμόπολη, σύμφωνα με τα γενικότερα δεδομένα της περιόδου.² Ο ερευνημένος χώρος βρίσκεται στο ΒΔ τμήμα της ευρύτερης περιοχής που καταλάμβανε η εγκατάσταση. Οι ανασκαφές έδωσαν μια καλή εικόνα της πυκνής και οργανωμένης δόμησης αυτής της εγκα-

4. Άποψη του ΠΕ οικισμού, με το νησί της Αίγινας απέναντι και τα νοτιοδυτικά παράλια της Αττικής στο βάθος του ορίζοντα.

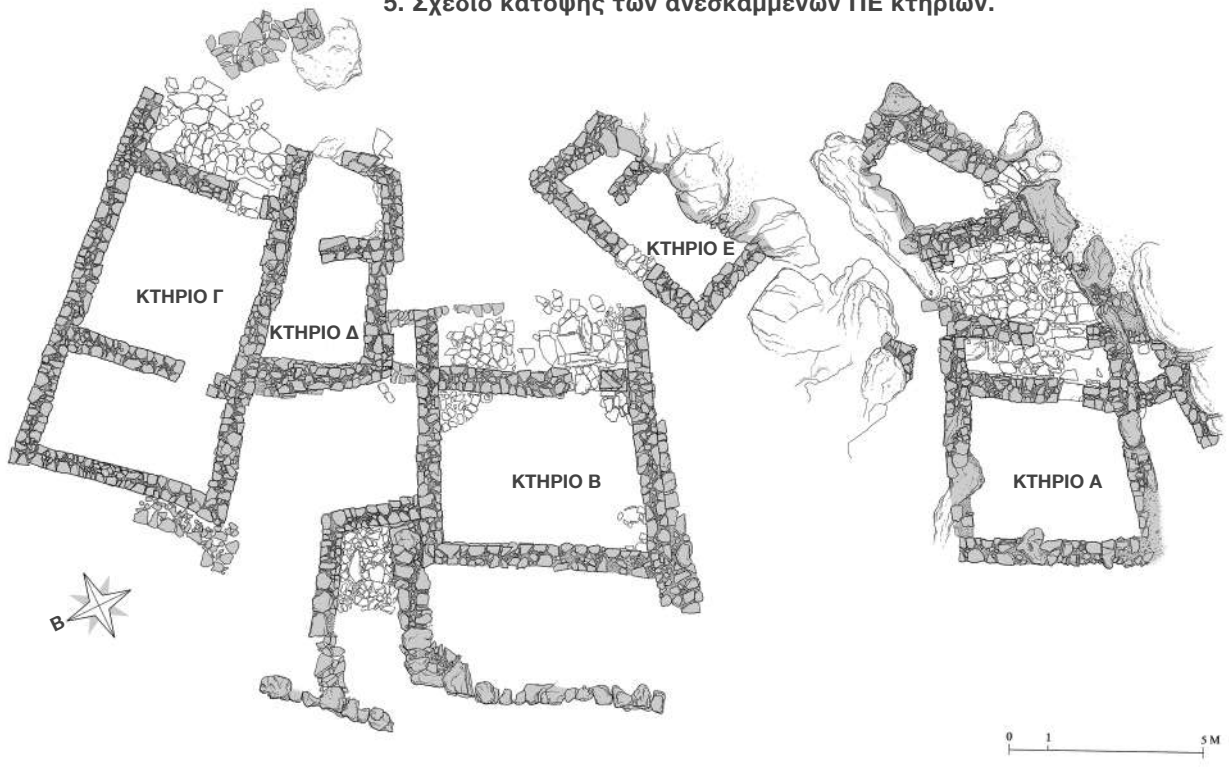
τάστασης, φέρνοντας στο φως τρία μεγάλα κύρια κτήρια και τρία βοηθητικά κτίσματα στον άμεσο περίγυρό τους (εικ. 5, 6). Τα μεγάλα κτήρια (Α, Β και Γ στο σχέδιο) ήταν όλα στραμμένα προς το κέντρο του οικισμού αλλά παρουσίαζαν μικρές αποκλίσεις ως προς την κατεύθυνση του κύριου άξονα (Α-Δ ή ΝΑ-ΒΔ), στοιχείο που υποδεικνύει ότι τα σπίτια του ήταν διατεταγμένα ακτινωτά γύρω από τον πυρήνα του (εικ. 7). Μια σειρά από λιθωμένους στην περιφέρειά του ενδεχομένως υποδηλώνει την ύπαρξη οχυρωματικού περιβόλου που δεν έχει αποκαλυφθεί.

Τα μεγάλα κτήρια είχαν εμβαδόν 40-50 τ.μ. και απαρτίζονταν από έναν προθάλαμο και ένα ή δύο δωμάτια διατεταγμένα κατά μήκος του κύριου άξονα. Όλα τα κτίσματα εδράζονταν στον φυσικό βράχο, ο οποίος ήταν ενσωματωμένος στη λιθόκτιστη κρηπίδα των τοίχων όπου δεν μπόρεσε να εξομαλυνθεί. Η κατασκευή της κρηπίδας είχε γίνει με στρώσεις ακατέργαστων ή αδρά πελεκημένων λίθων που συνδέονταν με λάσπη, χωρίς να σχηματίζουν κανονικές οριζόντιες σειρές. Σε ορισμένους

τοίχους είχε χρησιμοποιηθεί μερικώς και η γνωστή τεχνική της «ιχθυόκανθας». Η ανωδομή των κτηρίων θα αποτελείτο από ωμές πλίνθους, όπως συνήθιζόταν εκείνη την περίοδο.

Στα κτήρια Α, Β και Γ η είσοδος όλων των δωματίων βρισκόταν κοντά στη γωνία με τον νότιο τοίχο ώστε να αποφεύγεται το ρεύμα ψυχρού αέρα στο μεγαλύτερο μέρος τους, διαρρύθμιση που εφαρμόστηκε για τον ίδιο λόγο στα ΠΕ σπίτια του Ασκηταριού και του Αγίου Κοσμά.³ Όλα τα μεγάλα κτήρια είχαν λιθόκτιστα κατώφλια, διαμορφωμένα με την προέκταση της πρώτης στρώσης της κρηπίδας των τοίχων, μέθοδος που χρησιμοποιήθηκε και στον Άγιο Κοσμά.⁴ Ο όλμος, όπου περιστρεφόταν ο πάσσαλος της θύρας, ήταν κατά κανόνα τοποθετημένος εσωτερικά της εισόδου, στα δεξιά του εισερχόμενου, και το δάπεδο των δωματίων βρισκόταν πάντοτε χαμηλότερα από το κατώφλι τους και το επίπεδο της αυλής, στοιχεία που επίσης χαρακτηρίζουν την αρχιτεκτονική του Αγίου Κοσμά.⁵

5. Σχέδιο κάτοψης των ανεσκαμμένων ΠΕ κτηρίων.

6. Αεροφωτογραφία των ερευνημένων κτηρίων.

7. Η διάταξη των κτηρίων σε σχέση με τον πυρήνα του οικισμού.

Το Κτήριο Α είχε πρόσοψη σε μικρή περικλειστη αυλή και αποτελείτο από αβαθή κλειστό προθάλαμο, με πλατιά είσοδο, και ένα ευρύχωρο κύριο δωμάτιο (εικ. 5, 8, 9). Η αυλή ήταν διαμορφωμένη σε επίπεδο χαμηλότερο από αυτό του φυσικού εδάφους, όπως δείχνουν οι προεξοχές του βράχου αριστερά και δεξιά της, αλλά θα ήταν προσιτή από τον εξωτερικό χώρο με ξύλινη κλίμακα, τοποθετημένη πιθανώς στη βόρεια πλευρά της. Το δάπεδο του προθαλάμου και της αυλής ήταν στρωμένο με λίθινες πλάκες, ενώ του κύριου δωματίου αποτελείτο από χώμα ανακατεμένο με χαλίκια. Στο κύριο δωμάτιο βρέθηκαν διάφορα αποθηκευτικά και επιτραπέζια αγγεία, καθώς και μερικοί μυλόλιθοι για το άλεσμα τροφών. Στη ΝΔ γωνία του αποκαλύφθηκε ένα μεγάλο ιγδίο, στερεωμένο στο δάπεδο.

Πίσω από τον ανατολικό τοίχο της αυλής είχε διαμορφωθεί ένας ημιυπόγειος χώρος, τραπεζοειδής στην κάτοψη (εικ. 5, 6). Την κάθοδο σε αυτόν εξυπηρετούσε λίθινη κλίμακα κοντά στη ΝΔ γωνία του (εικ. 10). Ο χώρος εκείνος θα χρησίμευε μάλλον για την αποθήκευση τροφίμων ή τον σταβλισμό οικόσιτων ζώων. Βοηθητική χρήση θα είχε και ένα μικρό πρόσκτισμα στη νότια πλευρά του Κτηρίου Α.

Το Κτήριο Β είχε αβαθή προθάλαμο με πλακόστρωτο δάπεδο, ανοικτό προς τα ανατολικά, όπου διαμορφωνόταν μικρή τριγωνική αυλή. Το κύριο δωμάτιο ήταν εφοδιασμένο με μια πεταλόσχημη εστία από χονδροειδή πηλό, βυθισμένη και στερεωμένη στο χωμάτινο δάπεδο, περίπου στο κέντρο του (εικ. 11). Ο πεταλόσχημος τύπος εστίας επικρατούσε στον Πρωτοκυκλαδικό οικισμό στην Αγία Ειρήνη της Κέας, ενώ ήταν σπάνιος στην ηπειρωτική Ελλάδα.

8. Η είσοδος και ο προθάλαμος του Κτηρίου Α, από Α.

9. Το κύριο δωμάτιο του Κτηρίου Α, από Δ.

Τέτοιου τύπου ήταν η πήλινη εστία που βρέθηκε στην Οικία Ε του Ασκηταριού,⁶ στερεωμένη με τον ίδιο τρόπο στο δάπεδο, όμως εκείνη είχε στο περιχέλιωμα έντυπη διακόσμηση, ενώ η εστία του Κτηρίου Β ήταν ακόσμητη.

Στη ΒΑ γωνία του κύριου δωματίου υπήρχε χαμηλό λιθόκτιστο θρανίο σε σχήμα τεταρτημορίου κύκλου (εικ. 5, 11). Όμοιο θρανίο είχε η Οικία 4 της Πόλης V (ΠΕ ΙΙΙ) στην Αίγινα, στην οποία φαίνεται ότι γινόταν άλεσμα δημητριακών, καθώς εκεί βρέθηκαν λίθινοι τριπτήρες και οργανικά κατάλοιπα πυρήνων σιταριού.⁷ Τον ίδιο σκοπό θα εξυπηρετούσε ενδεχομένως και το θρανίο του Κτηρίου Β. Στη ΝΔ γωνία του ίδιου δωματίου αποκαλύφθηκαν δύο ιγδία, τοποθετημένα το ένα δίπλα στο άλλο και σφηνωμένα στο δάπεδο με μικρές πέτρες (εικ. 12). Στα ευρήματα

από το στρώμα του δαπέδου συμπεριλαμβάνονταν μυλόλιθοι και τριπτήρες που επιβεβαιώνουν ότι εδώ γινόταν αλευροποίηση τροφών. Αντίστοιχη συγκέντρωση εργαλείων και σκευών για το άλεσμα δημητριακών παρατηρήθηκε σε μερικά δωμάτια, κυρίως στο βάθος των κτηρίων, του ΠΕ οικισμού στον Άγιο Κοσμά.⁸

10. Λίθινη κλίμακα καθόδου στο ημιυπόγειο κτίσμα ανατολικά του Κτηρίου Α.

11. Το κύριο δωμάτιο του Κτηρίου Β, από Ν. Στο κέντρο του πήλινη πεταλόσχημη εστία και στη ΒΑ γωνία λιθόκτιστο θρανίο.

12. Ιγδία στερεωμένα στο δάπεδο του Κτηρίου Β.

13. Το μεγαρόσχημο Κτήριο Γ, από ΝΑ.

14. Το πλακόστρωτο δάπεδο στο πρόπυλο του Κτηρίου Γ.

15. Πήλινη κυκλική εστία στο κεντρικό δωμάτιο του Κτηρίου Γ.

16. Σιαγόνες χοίρου στο εσωτερικό της κυκλικής εστίας.

17. Έντυπη διακόσμηση στο χείλος της κυκλικής εστίας.

Το Κτήριο Γ (εικ. 5, 13) ήταν ένα τυπικό μέγαρο, εξωτερικών διαστάσεων περίπου 10x5μ. Είχε αβαθές πρόπυλο με πλακόστρωτο δάπεδο, ανοικτό προς τα ΝΑ, ένα μεγάλο κεντρικό δωμάτιο και ένα δεύτερο, μικρότερο δωμάτιο στο πίσω μέρος του. Στην πρόσοψή του ίσως υπήρχαν ξύλινοι κίονες

εδραζόμενοι σε μια σειρά από μεγαλύτερες πλάκες στην εξωτερική παρυφή του δαπέδου του προπύλου (εικ. 14). Οι τοίχοι των μακριών πλευρών και οι παραστάδες των δύο εισόδων παρουσίαζαν μονοτονική κλίση προς ΒΑ, στοιχείο που υποδεικνύει καταστροφή του κτηρίου από σεισμό.

18. Το πίσω δωμάτιο του Κτηρίου Γ.

Στο κεντρικό δωμάτιο, κοντά στην είσοδο, αποκαλύφθηκε μεγάλη πήλινη κυκλική εστία (διαμέτρου περίπου 0,90 μ.), πλασμένη επί τόπου και στερεωμένη μόνιμα στο δάπεδο (εικ. 15). Ένα κατεστραμμένο τμήμα στην περιφέρειά της συμπληρωνόταν με δύο πέτρες. Στο εσωτερικό της, μέσα σε παχύ στρώμα στάχτης, βρέθηκαν καμένα οστά από κεφαλή χοίρου⁹ (εικ. 16). Το χείλος ήταν διακοσμημένο με κυκλικά σφραγίσματα, στα οποία διακρίνονται συστήματα εναλλήλων γωνιών (εικ. 17). Παρόμοιο σχέδιο είχαν σφραγιστικά αποτυπώματα σε υμό πηλό που βρέθηκαν στη Μακρόνησο και ωσειδή σφραγίσματα στο χείλος μιας εστίας από την Κέα.¹⁰ Σε άλλες μεγάλες πήλινες εστίες που έχουν αποκαλυφθεί σε ΠΕ οικισμούς η διακόσμηση ήταν εγχάρα-κτη ή τυπωμένη με κύλινδρο, ενώ εδώ ο ελλαδικός τύπος εστίας συνδυάζεται με τον κυκλαδικό τρόπο διακόσμησης του χείλους. Μείξη της ελλαδικής με

19. Μεγάλος πίθος στο πίσω δωμάτιο του Κτηρίου Γ.

την κυκλαδική παράδοση διαπιστώνεται επίσης σε κάποιες πεταλόσχημες ή φορητές εστίες από την Κέα, για την έντυπη διακόσμηση των οποίων χρησιμοποιήθηκε σφραγίδα ελλαδικού τύπου.¹¹ Οι

20. Το Κτήριο Δ, προσαρτημένο στη ΝΔ πλευρά του Κτηρίου Γ.

μεγάλες διακοσμημένες πήλινες εστίες που εμφανίζονται στην ύστερη ΠΕ II σε ορισμένους οικισμούς θεωρείται ότι απηχούν την ευημερία και την κοινωνική διαστρωμάτωση του τοπικού πληθυσμού.¹²

Στην τοιχοποιία του πίσω δωματίου του Κτηρίου Γ είχε εφαρμοσθεί μερικώς η τεχνική της «ιχθυάκανθας», σε συνδυασμό με οριζόντιες στρώσεις αδρά πελεκημένων λίθων (εικ. 18). Στο δωμάτιο αυτό βρέθηκαν δύο μεγάλοι πίθοι και πολλά άλλα αποθηκευτικά ή επιτραπέζια αγγεία. Ο ένας από τους πίθους (εικ. 19) είχε κομβιόσχημες λαβές και μικρή οπή, σχηματισμένη πριν από την όπτηση, στο κάτω μέρος του σώματος. Η οπή θα φρασσόταν με κάποιο βύσμα και όταν ανοιγόταν θα εξυπηρετούσε είτε τον καθαρισμό του από οργανικά κατάλοιπα τροφών, είτε την εύκολη άντληση του υγρού περιεχομένου του. Η πρώτη εκδοχή υποστηρίχθηκε για τρεις πίθους με παρόμοια οπή, στο μέσο του σώματος, από το Εμποριό της Χίου (περίοδος IV).¹³ Η δεύτερη, όμως, φαίνεται πιθανότερη για τους ΠΕ πίθους με σωληνοειδή προχολή κοντά στον πυθμένα, μερικά παραδείγματα των οποίων έχουν βρεθεί στην Τίρυνθα, τον Άγιο Κοσμά και την Αίγινα.¹⁴

Στη ΝΔ πλευρά του Κτηρίου Γ ήταν προσαρτημένο το Κτήριο Δ (εικ. 5, 20), ένα διμερές βοηθη-

τικό κτίσμα που μάλλον θα είχε αποθηκευτική χρήση. Ένα παρόμοιο κτίσμα (Κτήριο Ε) έκλεινε τη νότια πλευρά της μικρής τριγωνικής αυλής μπροστά από το Κτήριο Β. Ο χώρος δυτικά των Κτηρίων Β, Γ και Δ δεν ερευνήθηκε πλήρως, αλλά εντοπίστηκαν εκεί κάποιες κατασκευές, για τις οποίες δεν έχουμε ολοκληρωμένη εικόνα.

Η κεραμική του οικισμού

Ο καθαρισμός και η συντήρηση των κεραμικών ευρημάτων δεν έχουν περατωθεί, ωστόσο, από τους τύπους των αγγείων που ταυτίστηκαν έως τώρα η ακμή του οικισμού μπορεί να τοποθετηθεί στην ΠΕ II περίοδο. Μεγάλοι πίθοι για την αποθήκευση υγρών ή στερεών τροφών βρέθηκαν κυρίως στα Κτήρια Α και Γ. Μερικοί είχαν κάτω από το στόμιο πλαστική ταινία, στην οποία είχε δοθεί σχοινοειδής μορφή με την πίεση δακτύλου στον υγρό πηλό (εικ. 21).¹⁵ Συχνότεροι ήταν οι μεγάλοι αμφορείς με κοντό λαιμό και ευρεία σφαιρική κοιλιά. Από τα δείγματα λαβών που σώθηκαν αναγνωρίζονται δύο τύποι αμφορέων, αυτός με τις μικρές κάθετες ταινιωτές λαβές και εκείνος με τις οριζόντιες λοβοειδείς στη μέγιστη διάμετρο της κοιλιάς.¹⁶ Οι περισσότεροι είχαν στην αρχή του

21. Πίθος με σχοινοειδή ταινία κάτω από το χείλος.

22. Αμφορέας με λεπτή σχοινοειδή ταινία στην αρχή του ώμου.

23. Τμήματα από λεκάνες με πλαστική ταινία.

24. Μεγάλη λεκάνη με γεφυρόστομη προχοή.

ώμου λεπτή σχοινοειδή ταινία (εικ. 22), η οποία ενίοτε επαναλαμβανόταν στο μέσο της κοιλιάς. Αντίστοιχα παραδείγματα ΠΕ II αμφορέων με πλαστικές ταινίες στο σώμα είναι γνωστά κυρίως από την Πελοπόννησο.¹⁷

Στα μεγάλα ανοικτά αγγεία κυριαρχούσαν οι βαθιές λεκάνες από χονδρόκοκκο πηλό. Οι περισσότερες είχαν γύρω από το χείλος πλαστική ταινία, αποτελούμενη είτε από φαρδιά λωρίδα πηλού που σχημάτιζε κάθετες πτυχώσεις (εικ. 23), είτε από οριζόντια σειρά επάλληλων πήλινων δισκαρίων με κατεύθυνση προς τα δεξιά.¹⁸ Μια λεκάνη με ταινία του δεύτερου τύπου διατηρούσε γεφυρόστομη προχοή σε σχήμα U (εικ. 24).¹⁹ Οι πλαστικές ταινίες, που

απαντώνται συχνά σε βαριά ΠΕ αγγεία οικιακής χρήσης, δεν ήταν απλώς διακοσμητικές, αλλά εξυπηρετούσαν κυρίως πρακτικούς σκοπούς, όπως να μη γλιστρούν αυτά από τα χέρια όταν τα σήκωνε κάποιος, ή να ενισχύονται τα σημεία ένωσης των τεμαχίων πηλού με τα οποία ήταν κατασκευασμένα.²⁰

Η κεραμική με στιλπνό αλείφωμα (Urfirnis) εμφανίζεται σε σχετικά μικρό ποσοστό και αντιπροσωπεύεται κυρίως από όστρακα προερχόμενα από ραμφόστομες φιάλες («σαλτσιέρες»). Ο δημοφιλέστερος τύπος της επιτραπέζιας κεραμικής ήταν εδώ η μικρή ρηχή φιάλη με δακτυλιόσχημη βάση και εσώκυρτο χείλος (εικ. 25). Μια προχοΐσκη, η οποία σώθηκε σχεδόν πλήρης, ανήκε στον τύπο με

25. Μικρές φιάλες με δακτυλιόσχημη βάση και εσώκυρτο χείλος.

26. Προχούσκη με λοξότμητο στόμιο.

27. Αμφορίσκος με τοξοειδείς λαβές.

28. Κυλινδρικός αρυτήρας με κατακόρυφη λαβή.

λοξότμητο στόμιο που σχηματίζει ορθή γωνία με την προχολή (εικ. 26).²¹ Η λαβή της αποτελείται από δύο ενωμένες λωρίδες πηλού και είχε στο πάνω μέρος μικρό πλαστικό «κουμπί», χαρακτηριστικά κοινά σε πρόχους αυτού του τύπου.

Στα μικρά κλειστά αγγεία επικρατούσε ο αμφορίσκος με φαρδύ κυλινδρικό λαιμό και λοβοειδείς ή τοξοειδείς λαβές (εικ. 27).²² Η παρουσία πυξιδών δηλώνεται από όστρακα που δεν έχουν συγκολληθεί και από δύο χαρακτηριστικά πώματα.²³ Μερικά από εκείνα τα όστρακα έφεραν εγχάρακτη ή εμπίεστη διακόσμηση κυκλαδικής τεχνοτροπίας. Ο βαθύς κυλινδρικός αρυτήρας με υπερυψωμένη κατακόρυφη λαβή (εικ. 28), σχήμα σπάνιο με καταβολές στην κεραμική του ΒΑ Αιγαίου,²⁴ εμφανίζεται εδώ μάλλον επίμονα, αφού στο υλικό της ανασκαφής έχουν αναγνωρισθεί έως τώρα τρία παραδείγματα. Ένα παρόμοιο αγγείο βρέθηκε στον ΠΕ οικισμό της Ραφήνας και άλλα δύο στην Οικία Η του Αγίου Κοσμά.²⁵

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει η παρουσία ενός θηριομορφικού αγγείου, από το οποίο σώθηκαν μόνον η κεφαλή και ο λαιμός του ζώου (εικ. 29 α-β). Τα αυτιά δηλώνονται πλαστικά, οι οφθαλμοί με επίθετους βώλους πηλού, η μύτη με στίξεις και το

29 (α-β). Πήλινη κεφαλή ζώου από θηριομορφικό αγγείο.

30 (α-β). Λαβές αγγείων με σημεία του κεραμέα.

31. Αποτύπωμα ψάθας στον πυθμένα αγγείου από χονδρόκοκκο πηλό.

32. Θραύσμα από χείλος εστίας με έκτυπη διακόσμηση αντίκωτων ζώων.

στόμα με βαθιές εχγαράξεις. Η επιφάνεια είναι φθαρμένη και δεν διατηρεί ίχνη βαφής. Η κεφαλή αυτή ομοιάζει, ως προς το σχήμα της και τον τρόπο απόδοσης των χαρακτηριστικών του ζώου, με μια κεφαλή άρκτου από θηριομορφικό αγγείο προερχόμενη από τις ανασκαφές του Schliemann στην Τροία II-V (περίπου 2600-1800 π.Χ.).²⁶ Αγγεία σε σχήμα άρκτου, της Πρωτοκυκλαδικής περιόδου, έχουν βρεθεί επίσης στη Σύρο, τη Νάξο και την Κέα.²⁷

Σημεία του κεραμέα, μολονότι σχετικά σπάνια στην ΠΕ περίοδο, διαπιστώθηκαν εδώ σε δύο περιπτώσεις. Ήταν χαραγμένα πριν από την όπτηση, το ένα στη μέσα πλευρά της ταινιωτής λαβής μεγάλου αμφορέα και το άλλο στο εσωτερικό του στομίου μιας πρόχου, στο σημείο πρόσφυσης της

λαβής²⁸ (εικ. 30 α-β). Στον πυθμένα ενός αγγείου από χονδρόκοκκο πηλό διατηρήθηκε αποτύπωμα ψάθας, όπου το είχε ακουμπήσει ο κεραμέας για να στεγνώσει, και έτσι έχουμε και ένα δείγμα της ψαθοπλεκτικής εκείνης της εποχής (εικ. 31).²⁹

Στα κεραμικά ευρήματα συγκαταλέγεται ένα θραύσμα από χείλος εστίας με έκτυπη διακόσμηση, στο οποίο διακρίνονται δύο μικρά ζώα, ίσως σκύλοι, να τρέχουν το καθένα προς αντίθετη κατεύθυνση (εικ. 32). Παρόμοια ζώα απεικονίζονται ανάμεσα σε σπείρες στο διακοσμητικό θέμα που τυπώθηκε, σε όλα με τον ίδιο κύλινδρο, στο χείλος μιας εστίας από την Τίρυνθα και στις πλαστικές ταινίες τριών ΠΕ πίθων, από τις Ζυγουριές, την Τίρυνθα και τη Λέρνα.³⁰

Σφραγίδες

Σημαντικά ευρήματα είναι δύο κωνοειδείς σφραγίδες, μία λίθινη από το Κτήριο Α (εικ. 33 α-β) και μία πήλινη από το Κτήριο Γ (εικ. 34 α-β). Η λίθινη είναι κατασκευασμένη από μελανέρυθρο στεατίτη και έχει μικρή λαβή σε σχήμα «σφυριού», με οριζόντιο τρήμα. Τέτοιου είδους λαβή εμφανίζεται κυρίως στις χιτιπικές και στις πρώιμες κρητικές

σφραγίδες.³¹ Παρόμοια λαβή είχε μια λίθινη σφραγίδα που βρέθηκε στον Άγιο Κοσμά και κατατάχθηκε από τον Μυλωνά στην ομάδα των κρητικών «Signet seals».³² Καταγωγή από την Κρήτη πιθανολογεί και ο Ι. Μπασιάκος για τη σφραγίδα από τον Κάβο Βασίλη, καθώς το ασύνηθες μελανέρυθρο χρώμα της μπορεί να οφείλεται σε μια θερμική επεξεργασία, την οποία θεωρείται ότι εφήρμοζαν οι

33 (α-β). Λίθινη σφραγίδα από το Κτήριο Α.

34 (α-β). Πήλινη σφραγίδα από το Κτήριο Γ.

Μινωίτες στις σφραγίδες από στεατίτη για να σκληρύνει το υλικό τους και να γίνουν πιο ανθεκτικές στη φθορά από συνεχή χρήση.³³ Το σχέδιο στη σφραγιστική επιφάνεια αποτελείται από τέσσερα συστήματα παράλληλων εγχαράξεων διατεταγμένα κάθετα το ένα προς το άλλο, ώστε να σχηματίζουν πλέγμα. Αυτό το μοτίβο («hatched quadrant») είχε ευρεία διάδοση στην Πρώιμη Εποχή του Χαλκού.

Από την πήλινη σφραγίδα λείπει το άνω μέρος, όπου θα υπήρχε οπή για την ανάρτησή της σε νήμα. Το σχέδιο στη βάση αποτελείται από κύκλο διαιρεμένο με λεπτές εγχαράξεις σε μικρά ασύμμετρα διαμερίσματα που περιέχουν άνισο αριθμό στιγμών, δηλωμένων με βαθιά τρυπήματα. Ένα μικρό διαμέρισμα και μια στενή ζώνη στην παρυφή του κύκλου πληρώνονται με εγχάρακτες γραμμώσεις. Παρεμφερές μοτίβο είχε μια πήλινη κωνική σφραγίδα της ΠΕ II από την Τίρυνθα.³⁴

Λίθινα τέχνεργα

Στα λίθινα τέχνεργα συγκαταλέγονται δύο μαρμάρινα αντικείμενα, μια μικρογραφική φιάλη και ένας ύπερος αντίστοιχου μεγέθους (εικ. 35). Αν και δεν βρέθηκαν μαζί, θα ήταν και τα δύο κατάλληλα για την κονιοποίηση μικρών ποσοτήτων εύθρυπτων χρωστικών ουσιών. Στο πίσω δωμάτιο του Κτηρίου Γ

συλλέχθηκαν δείγματα ερυθρής χρωστικής ουσίας, η οποία αναλύθηκε από τον Ι. Μπασιάκο και διαπιστώθηκε ότι επρόκειτο για λειοτριβημένο αιματίτη.³⁵ Η χρήση τέτοιων αντικειμένων για την κονιοποίηση χρωστικών ουσιών είναι γνωστή από σχετικά ευρήματα σε άλλες περιοχές, π.χ. δύο από τους μικρούς ύπερους που βρέθηκαν στον Άγιο Κοσμά είχαν ίχνη ερυθρού χρώματος και μια μικρή μαρμάρινη φιάλη που βρέθηκε στην Τίρυνθα, μαζί με παρόμοιους ύπερους, διατηρούσε υπολείμματα ερυθρής χώρας.³⁶

Τα λίθινα ευρήματα συμπεριλάμβαναν πολυάριθμες λεπτές καλοδουλεμένες λεπίδες και άμορφες φολίδες από οψιανό, μερικές λεπίδες και μια αιχμή βέλους από πυριτόλιθο, λίγες χάνδρες από στεατίτη, καθώς και πολλά πλακοειδή κυκλικά πώματα από ντόπιο ασβεστόλιθο³⁷ (εικ. 36). Τα τελευταία θα χρησίμευαν για την κάλυψη του στομίου διαφόρων αποθηκευτικών αγγείων. Παρόμοια λίθινα πώματα έχουν βρεθεί σε μερικούς άλλους οικισμούς της Πρώιμης Εποχής του Χαλκού, π.χ. στο όρος Κύνθος της Δήλου, στη Μάλθη της Μεσσηνίας και στην Αγία Ειρήνη της Κέας.³⁸

Μέσα στα κτήρια αλλά και διασκορπισμένα σε όλη την έκταση του οικισμού βρέθηκαν πολλά εργαλεία από ανδεσίτη, κυρίως μυλόλιθοι του

35. Μικρογραφική φιάλη και ύπερος από μάρμαρο.

36. Λίθινα πώματα αποθηκευτικών αγγείων.

37. Κωνικοί τριπτήρες από ανδεσίτη.

38. Μυλόλιθοι από τον ΠΕ οικισμό στο Μικρό Μπίστι του Πόρου.

ελλειπτικού τύπου και σφαιρικοί ή κωνικοί τριπτήρες (εικ. 37). Τέτοια εργαλεία απαντώνται συχνά σε ΠΕ οικισμούς,³⁹ όμως στις περισσότερες περιπτώσεις αυτά ήταν εισηγμένα από άλλες περιοχές, με ηφαιστειογενή γεωλογική δομή. Πληθώρα μυλόλιθων από ανδεσίτη παρατηρήθηκε επίσης σε έναν περιορισμένης έκτασης ΠΕ οικισμό που εντοπίστηκε με επιφανειακή έρευνα στο Μικρό Μπίστι του Πόρου (εικ. 38). Η θέση αυτή (εικ. 1, αρ. 5) βρίσκεται ομοίως σε βραχώδη και άγονη περιοχή αλλά πλαισιώνεται από δύο καλά φυσικά λιμάνια, επομένως τα κριτήρια επιλογής του χώρου κατοίκησης θα ήταν ίδια με εκείνα των οικιστών του Κάβου Βασίλη.

Γενικά συμπεράσματα

Στο βόρειο τμήμα του Πόρου έχουν εντοπισθεί συνολικά οκτώ ΠΕ θέσεις (εικ. 1),⁴⁰ οι περισσότερες από τις οποίες βρίσκονται κοντά στην ακτή, γεγονός που δείχνει ότι ο πληθυσμός εκείνης της εποχής είχε στραμμένο το ενδιαφέρον του κυρίως προς τη θάλασσα. Ο οικισμός του Κάβου Βασίλη ήταν προφανώς η σημαντικότερη ΠΕ εγκατάσταση στην περιοχή του Πόρου, όπως συνάγεται από τη μεγάλη έκτασή του, την οικιστική οργάνωσή του, τα καλοκτισμένα σπίτια του και την ποιότητα των ευρημάτων της ανασκαφής.

Η άνθηση του οικισμού πιθανότατα ευνοήθηκε από το εξαιρετικό λιμάνι του και την πλεονεκτική γεωγραφική θέση του κοντά στους θαλάσσιους δρόμους που συνέδεαν τις κύριες ΠΕ εγκαταστάσεις της Αργολίδας με την Αττική, την Αίγινα και τις δυτικές Κυκλάδες, περιοχές από τις οποίες αναγνωρίζονται επιδράσεις στην αρχιτεκτονική του και σε ορισμένα ευρήματα της ανασκαφής. Ο βαθύς κυλινδρικός αρυτήρας, που εμφανίζεται επανειλημμένα εδώ, και η σφραγίδα τύπου «Hammer» μαρτυρούν επιρροές από το ΒΑ Αιγαίο και την Κρήτη, όμως αυτές μάλλον θα μεταδόθηκαν εδώ μέσω επαφών με την Αττική, από την οποία είναι γνωστά ανάλογα ευρήματα. Άλλωστε, η Αττική συμμετείχε σε ένα ευρύτερο δίκτυο εμπορικών ανταλλαγών και επομένως είχε τη δυνατότητα να εισάγει προϊόντα και ιδέες από πιο μακρινούς τόπους.

Οι ΠΕ οικισμοί του Πόρου ίσως είχαν διαδραματίσει ενεργό ρόλο στο εμπόριο μυλόλιθων της Πρώιμης Χαλκοκρατίας, εφόσον στο νότιο τμήμα του υπάρχουν ανδρειακά πετρώματα, όπως και στην Αίγινα, η οποία θεωρείται ότι πρωταγωνιστούσε τότε στο εμπόριο αυτού του είδους.⁴¹ Με τα νέα αρχαιολογικά δεδομένα, ο Πόρος μπορεί να

θεωρηθεί ως μια πολύ πιθανή πηγή για τον επεισακτο ανδεσίτη που βρέθηκε στον Άγιο Κοσμά αλλά δεν έχει διαγνωσθεί η προέλευσή του. Άλλωστε, βρίσκεται πλησιέστερα προς την Αττική από τη Μήλο, την Κίμωλο και τη Θήρα, που έχουν προταθεί εναλλακτικά (εκτός της Αίγινας) ως ενδεχόμενες πηγές του.⁴² Από τον Πόρο προέρχονταν ίσως και οι μυλόλιθοι του ΠΕ οικισμού που ανασκάφηκε στο Κέντρο Υγείας Κορωπίου, όπως έδειξαν οι αρχαιομετρικές αναλύσεις τους και μια πρώτη μακροσκοπική εξέταση δειγμάτων ανδεσίτη από το νησί.⁴³

Οι οικιστές του Κάβου Βασίλη οπωσδήποτε δεν ήταν απλοί ψαράδες ή κτηνοτρόφοι, που αποζητούσαν μόνον τα χρειώδη για την επιβίωσή τους. Εάν λάβουμε υπόψη την εξωστρέφεια που παρουσιάζει η οικονομία τους και τη συγγένεια της αρχιτεκτονικής του οικισμού, σε χαρακτηριστικές λεπτομέρειες, με εκείνη του Αγίου Κοσμά, θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι ήταν μια οργανωμένη ομάδα Πρωτοελλαδικών που ήλθαν εδώ από την Αττική,⁴⁴ έχοντας πιθανώς ως στόχο την εμπορική εκμετάλλευση των τοπικών πηγών ανδεσίτη. Από αυτό το ηφαιστειακό πέτρωμα κατασκευάζονταν τότε εργαλεία και σκεύη απαραίτητα για την παρασκευή βασικών ειδών διατροφής και κατά συνέπεια ήταν περιζήτητο, είτε ακατέργαστο είτε μορφοποιημένο, στις αγορές εκείνης της εποχής.

Σημειώσεις

1. Κονσολάκη-Γιαννοπούλου 2007· 2009, σ. 497-504-2011.
2. Για την κατηγοριοποίηση των ΠΕ οικισμών ανάλογα με το μέγεθός τους, βλ. Konsola 1990, σ. 469.
3. Θεοχάρης 1953-54, σ. 63-64, εικ. 4· Mylonas 1959, σ. 22, εικ. 13, 17, σχέδ. 1, 7, 8. Αντίστοιχα παραδείγματα έκκεντρων εισόδων είναι γνωστά και από την πρωτοκυκλαδική αρχιτεκτονική, βλ. Doumas 1972, σ. 168, εικ. 12, 17.
4. Πρβ. Mylonas 1959, σ. 22, σχέδ. 6.
5. Βλ. Mylonas 1959, σ. 22, 27, 35, εικ. 14, 18.
6. Θεοχάρης 1953-54, σ. 65, 74, εικ. 25.
7. Walter & Felten 1981, σ. 35, εικ. 27, και σ. 37.
8. Mylonas 1959, σ. 28, 30 (Δωμάτιο Ε 3), 32-34 (Δωμάτιο F 4), 36, 38 (Δωμάτιο Η 3), 41-42 και σχέδ. 12 (Κτήριο J).
9. Η ταύτιση του ζώου οφείλεται στον Δρα Γ. Χαμηλάκη.
10. Spitaels 1982, σ. 158, εικ. 4· Wilson 1999, σ. 57, αρ. II-436, πίν. 60.
11. Wilson 1999, σ. 55-56, 57, πίν. 59-60.
12. Wiencke 2000, σ. 559.
13. Hood 1981, σ. 199, 411 (αρ. 1283, 1287), 530 (αρ. 2332), εικ. 187, 231, πίν. 76, 100.
14. Müller 1938, σ. 38· Mylonas 1959, σ. 39-40, αρ. 50, εικ. 132:50· Walter & Felten 1981, σ. 157, αρ. 151-152, πίν. 87:151-152 (Πόλη III).
15. Πρβ. π.χ. Walter & Felten 1981, σ. 157, αρ. 153, πίν. 87:153 (Πόλη III).
16. Πρβ. π.χ. Wiencke 2000, σ. 564-565, Jar, Type 5 και Type 6, εικ. II.86.
17. Βλ. Wiencke 2000, σ. 621-622.
18. Για την πρώτη περίπτωση, πρβ. την ταινία ενός ΠΕ II πίθου από την Τίρυνθα, Weisshaar 1983, σ. 332, 335, εικ. 4:13. Για τη δεύτερη, πρβ. στο ίδιο, σ. 336, τύπος b3, σ. 338, εικ. 7.
19. Πρβ. Mylonas 1959, σ. 17, εικ. 124:1· Walter & Felten 1981, σ. 91, 152, αρ. 73, εικ. 74, πίν. 79:73.
20. Βλ. Wiencke 2000, σ. 619.
21. Πρβ. π.χ. Θεοχάρης 1953-54, σ. 70-71, εικ. 16. Για αναλυτική περιγραφή του τύπου και περισσότερα παραδείγματα, βλ. Wiencke 2000, σ. 569-571 (Square-spouted jug).
22. Πρβ. π.χ. Müller 1938, πίν. 10:6· Wiencke 2000, σ. 441 (Miniature jar, Type 6), αρ. P810, εικ. II.48, πίν. 13:P810.
23. Κονσολάκη-Γιαννοπούλου 2007, σ. 136, εικ. 34.
24. Πρβ. Lamb 1936, σ. 81, εικ. 29 (Class C, Deep jugs, αρ. 1), πίν. 37:429 (Θερμή IV). Podzuweit 1979, σ. 232 (Sondertyp F: Schöpfer).
25. Θεοχάρης 1952, σ. 147 («αλβαστροειδές αγγείον»), εικ. 10· Mylonas 1959, σ. 26, S-20 (Cylindrical vessels), σ. 121-122, εικ. 129:32-33, σχέδ. 55: S-20.
26. Griesa 1990. Πρβ. επίσης μια πλήρη κεφαλή ζώου, πιθανότατα άρκτου, από τον ΠΕ II οικισμό στα Λαμπρικά Κορωπίου, Κακαβογιάννη κ.ά. 2009, σ. 247, εικ. 12.
27. Buchholz & Karageorghis 1973, σ. 98-99, 363, αρ. 1186-1187· Wilson 1999, σ. 83-84, αρ. II-732, πίν. 21, 70.
28. Για τη θέση αυτού του σημείου, πρβ. Τζαβέλλα-Ενζην 1980, σ. 93, αρ. 3, εικ. 2, πίν. I.
29. Πρβ. ένα παρόμοιο αποτύπωμα από τη Λέρνα IV, αποδιδόμενο στην ΠΕ II, Rutter 1995, σ. 97, P 258, σ. 463, 634, πίν. 5:d.

30. Blegen 1928, σ. 121-122, πίν. 114:6· Müller 1938, σ. 40-46, πίν. XVIII:6, XIX· Wiencke 1970, σ. 97, 105, S87, πίν. 27.
31. Βλ. Gogarth 1920, σ. 21-29, αρ. 6: Hammers, εικ. 20· Matz 1928, σ. 66, πίν. 24:22-25 (χιττιτικές), και σ. 102, εικ. 37 (κρητικές, από τη Λακωνία).
32. Mylonas 1959, σ. 29-30, αρ. 13, σ. 157-159, εικ. 166:13.
33. Μπασιάκος 2007, σ. 204-205.
34. *Corpus der minoischen und mykenischen Siegel* VS.1B, αρ. 369.
35. Μπασιάκος 2007, σ. 207, 213, πίν. 2 (ΧΡΩ-1).
36. Mylonas 1959, σ. 142-143· Kilian 1982, σ. 422-424, εικ. 45-46.
37. Για το υλικό των πωμάτων βλ. ειδικότερα Μπασιάκος 2007, σ. 208.
38. Plassart 1928, σ. 33-34, εικ. 32· Valmin 1938, σ. 354-355, 383-384, πίν. 27:J· Wilson 1999, σ. 148-149, SF 52-105, πίν. 94-95.
39. Βλ. π.χ. Mylonas 1959, εικ. 168:50-61.
40. Κονσολάκη-Γιαννοπούλου 2007, σ. 127-129. Η ίδια 2011.
41. Runnels 1985, σ. 30-43. Για τους ανδρείτες του Πόρου βλ. Μπασιάκος 2007, σ. 201.
42. Runnels 1988, σ. 270.
43. Μέξη 2009, σ. 255-256, εικ. 1, 7.
44. Για τις σχέσεις της Τροιζηνίας με την Αττική στην Πρώιμη Εποχή του Χαλκού, βλ. ειδικότερα Κονσολάκη-Γιαννοπούλου 2020, σ. 547-552.

Βιβλιογραφία

- Blegen C.W., *Zygouries. A prehistoric settlement in the valley of Cleonae*, Cambridge, Mass. 1928.
- Buchholz H.G. & Karageorghis V., *Prehistoric Greece and Cyprus* (μτφρ. F. Garvie), London 1973.
- Doumas C., «Notes on Early Cycladic architecture», *Archäologischer Anzeiger* 1972, σ. 151-170.
- Griesa I., «Θραύσμα ζωόμορφου αγγείου», *Κατάλογος έκθεσης Τροία, Μυκήνες, Τίρυνς, Ορχομενός. Εκατό χρόνια από το θάνατο του Ερρίκου Σλήμαν*, Αθήνα 1990, σ. 216, αρ. 112.
- Hogarth D.G., *Hittite seals, with particular reference to the Ashmolean Collection*, Oxford 1920.
- Hood S., *Excavations in Chios 1938-1955. Prehistoric Emporio and Ayio Gala*, vol. 1, BSA Suppl. 15, London 1981.
- Θεοχάρης Δ.Ρ., «Ανασκαφαί εν Αραφήνι», *Πρακτικά της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας* 1952, σ. 127-151.
- Θεοχάρης Δ.Ρ., «Ασκηταριό, Πρωτοελλαδική ακρόπολις παρά την Ραφήναν», *Αρχαιολογική Εφημερίς* 1953-54, τόμ. Γ', σ. 59-76.
- Κακαβογιάννη Ο., Μιχαηλίδη Π., Νέζερη Φ., Ντούνη Κ., «Από τον πρωτοελλαδικό οικισμό στα Λαμπρικά Κορωπίου», *Από τα Μεσόγεια στον Αργοσαρωνικό* (επιμ. Β. Βασιλοπούλου & Στ. Κατσαρού-Τζεβελέκη). Πρακτικά Συνεδρίου, Αθήνα, 18-20 Δεκεμβρίου 2003, Μαρκόπουλο Μεσογαίας 2009, σ. 237-248.
- Kilian K., «Ausgrabungen in Tiryns 1980», *Archäologischer Anzeiger* 1982, σ. 393-430.
- Konsola D., «Settlement size and the beginning of urbanization», *L'habitat égéen préhistorique* (επιμ. P. Darceque & R. Treuil). Actes de la table ronde internationale, Athènes, 23-25 juin 1987, BCH Suppl. 19, Athènes 1990, σ. 463-471.
- Κονσολάκη-Γιαννοπούλου Ε., «Η Πρωτοελλαδική εγκατάσταση στον Κάβο Βασίλη του Πόρου», *Έπαθλον* (επιμ. Ε. Κονσολάκη-Γιαννοπούλου). Αρχαιολογικό Συνέδριο προς τιμήν του Αδώνιδος Κ. Κύρου, Πόρος, 7-9 Ιουνίου 2002, Αθήνα 2007, σ. 127-170.
- Κονσολάκη-Γιαννοπούλου Ε., «Νέα προϊστορικά ευρήματα από την Τροιζηνία», *Από τα Μεσόγεια στον Αργοσαρωνικό*, Μαρκόπουλο Μεσογαίας 2009, σ. 497-518.
- Κονσολάκη-Γιαννοπούλου Ε. «Η πρωτοελλαδική κατοίκηση στο νησί του Πόρου (Σαρωνικός κόλπος)», *Helike IV. Protohelladika. The Southern and Central Greek Mainland* (επιμ. D. Katsonoroulou), Αθήνα 2011, σ. 259-278.
- Κονσολάκη-Γιαννοπούλου Ε. «Διασυνδέσεις Αττικής και Τροιζηνίας στην Εποχή του Χαλκού», *Athens and Attica in Prehistory* (επιμ. N. Paradimitriou, J.C. Wright, S. Fachard, P. Polychronakou-Sgouritsa, E. Andrikou). Proceedings of the International Conference held in Athens, May 27-31, 2015, Oxford 2020, σ. 547-556.
- Lamb W., *Excavations at Thermi in Lesbos*, Cambridge 1936.
- Matz F., *Die frühkretischen Siegel*, Berlin/Leipzig 1928.
- Μέξη Μ., «Αρχαιομετρικές έρευνες σε λίθινα ευρήματα από τον οικισμό της Πρώιμης Εποχής του Χαλκού στο Κορωπί», *Από τα Μεσόγεια στον Αργοσαρωνικό*, Μαρκόπουλο Μεσογαίας 2009, σ. 249-258.
- Μπασιάκος Ι., «Πρώτες ύλες και μετασχηματισμός τους στον ΠΕ οικισμό του Κάβου Βασίλη (Πόρος) και στην ΥΕ εγκατάσταση στο Μόδι», *Έπαθλον*, Αθήνα 2007, σ. 199-220.
- Müller K., *Tiryns IV. Die Urfirniskeramik*, München 1938.
- Mylonas G., *Aghios Kosmas. An Early Bronze Age settlement and cemetery in Attica*, Princeton 1959.

- Plassart A., *Exploration Archéologique de Délos XI. Les sanctuaires et les cultes du Mont Kynthe*, Paris 1928.
- Podzuweit C., *Trojanische Gefäßformen der Frühbronzezeit in Anatolien, der Ägäis und angrenzenden Gebieten*, Mainz 1979.
- Runnels C.N., «Trade and the demand for millstones in southern Greece in the Neolithic and the Early Bronze Age», *Prehistoric production and exchange. The Aegean and Eastern Mediterranean* (επιμ. A.B. Knapp & T. Stech), Los Angeles 1985, σ. 30-43.
- Runnels C.N., «Early Bronze Age stone mortars from the southern Argolid», *Hesperia* 57 (1988), σ. 257-272.
- Rutter J.B., *Lerna III. The pottery of Lerna IV*, Princeton 1995.
- Spitaels P., «Provatsa on Makronisos», *Αρχαιολογικά Ανάλεκτα εξ Αθηνών* 15 (1982), σ. 155-158.
- Tzavella-Evjen T.H., «Potters' marks from Lithares», *Kadmos* 19 (1980), σ. 93-96.
- Valmin M.N., *The Swedish Messenia Expedition*, Lund 1938.
- Walter H. & Felten F., *Alt-Ägina III,1. Die vorgeschichtliche Stadt. Befestigungen, Häuser, Funde*, Mainz 1981.
- Weisshaar H.J., «Ausgrabungen in Tiryns 1981. Bericht zur frühhelladischen Keramik», *Archäologischer Anzeiger* 1983, σ. 329-358.
- Wiencke M.H., «Banded pithoi of Lerna III», *Hesperia* 39 (1970), σ. 94-110.
- Wiencke M.H., *Lerna IV. The architecture, stratification and pottery of Lerna III*, Princeton 2000.
- Wilson D.E., *Keos IX, 1. Ayia Irini: Periods I-III. The Neolithic and Early Bronze Age settlements. The pottery and small finds*, Mainz 1999.

ABSTRACT

The Early Helladic settlement at Kavos Vassili on Poros Island

Eleni Konsolaki-Yannopoulou

Archaeologist

Director Emerita of the Ephorate of Antiquities of Piraeus and Islands

Themes in Archaeology Magazine 2019, 3(2): 216 - 237

The excavations conducted by the Greek Archaeological Service at Kavos Vassili, a small promontory in the NE part of Poros Island, brought to light a significant EH II settlement, offering a new example of the early urbanization observed in Greece during that period. On account of the surface house remains, the settlement is estimated to have occupied an area of ca. 15,000 m². Three large buildings and three subsidiary structures were investigated in the NW section of that area. The architecture and certain finds display influences from major EBA sites in the Argolid, from Attica, Aegina and the western Cyclades, and even from the NE Aegean and Crete (cylindrical dippers, "Hammer type" seal), the latter presumably transmitted here through commercial contacts with Attica, where similar finds have occurred. This settlement may have played an active role in the EBA trade of millstones, given that the southern part of Poros was rich in andesitic rocks.

Key words: Ayios Kosmas, Aegina, Keos, hearths, potters' marks, seals, millstones, andesite